

Přístupy v politologii

Peter Spáč

28.11.2019

Politologie v 1. pol. 20. století

- Výrazně odlišná pozice než v současnosti
- Užší tématické zaměření
- Malý důraz na metodologii
- Problém s akceptací politologie jako vědy

Tradiční institucionalismus

- Dominantní přístup v politologii do 50. let 20. století
- Poznatky a přístupy institucionalismu v této době nepodléhaly kritickému posouzení
- Vivien Lowndes: „*Until 1950s (...) institutionalism was political science*“

Tradiční institucionalismus

- Přístup, který kladl důraz na **studium institucí**
- Hlavní témata - pravidla, pravomoci, formální prvky institucí
- **Instituce = organizace** (vláda, parlament, prezident)
- Hlavně v USA – orientace výzkumu na analýzu americké ústavy a vztahů mezi jednotlivými orgány
- Využití prostředků práva a historie

Tradiční institucionalismus

- Silný formalismus, **popisnost**, induktivní přístup bez snahy o generalizace
- Minimální snaha o rozpracování metodologie nebo vytvoření komplexní systematické teorie
- Peters - institucionalista jako inteligentní pozorovatel, usilující o **popis** a pochopení politického světa pomocí **neabstraktních** pojmů

Tradiční institucionalismus

- **Normativní** – zabývající se pojmem dobré vlády
- **Strukturalistický** – struktura jako prvek ovlivňující politické chování
- **Historicistický** – důraz na silnou roli historie
- **Legalistický** – právo jako klíčový aspekt vládnutí
- **Holistický** – převážná analýza politických systémů jako celků

Tradiční institucionalismus

- Příklady výzkumů:
- **Wilson** (1956) – analýza problémů „rozdělené vlády“ v USA a zvažování parlamentního systému jako možné alternativy
- **Robson** (1960) – výzkum podoby a fungování veřejných organizací v době znárodňování průmyslu

Kritika (po WWII)

- Institucionalismus jako dominantní přístup čelí silné kritice (výmarské Německo, dekolonizované státy)
- Příliš úzké zaměření na výsek reality, který byl navíc vzdálený reálným mocenským procesům
- Slabá metodologie, formalismus, popisnost
- Preferování hodnot westministerské demokracie
- Postupný odklon od tradičního institucionalismu a úpadek jeho pozice v politologii

Tradiční institucionalismus dnes

- Přístup samotný se úplně nevytratil
- Stále identifikovatelný v jiných oborech:
 - Ústavní právo
 - Státověda
 - Veřejná správa
- Jeho „právnícká“ podstata je viditelná i z tohoto bodu
- V politologii má už v současnosti výrazně odlišnou podobu → **neoinstitucionalismus**

Tzv. Nová politická věda

- Po WWII nastává **významná proměna** politologie:
 - Zaměření na odlišné otázky
 - Významná pozornost věnována metodologii
 - Snaha o povýšení politologie mezi „klasické“ vědy
- Pozdější **označení** pro tyto trendy:
 - Behavioralismus (\neq behaviorismus)
 - Behavioralistická revoluce
- 50. – 60. léta 20. st. \rightarrow dominance behaviorismu v USA

Behavioralismus

- Americká politologická tradice
- Opuštění výzkumu institucí
- Důraz na výzkum chování jednotlivců a skupin v politických vazbách
- Instituce:
 - Chápány sice jako důležitý, ale ne rozhodující prvek
 - Nic víc než souhrn činnosti jednotlivců a skupin, které je tvoří

Základní znaky (Easton, Nohlen, Hay)

- **Empirický výzkum s cílem tvorby teorií**
 - Popis nepostačuje, je nutné i vysvětlit (a prognózovat)
- **Identifikace pravidelností**
 - Empirický výzkum hledající vzorce chování ve společnosti
- **Induktivismus**
 - Hledání pravidelností, zevšeobecňování jako předstupeň tvorby teorií
- **Převaha základního výzkumu**

Základní znaky (Easton, Nohlen, Hay)

- **Exaktnost** - propracovanost technik sběru dat
- **Kvantifikace** - využití matematických a statistických metod
- **Zpětná ověřitelnost výzkumu**
 - Požadavek validity a reliability výzkumu
- **Hodnotová neutralita**
 - Požadavek hodnotového odstupu vědce od předmětu výzkumu
 - Protipól normativně-ontologického přístupu
- **Interdisciplinarita** - propojení s jinými vědami (sociologie, psychologie, ekonomie)

Základní znaky - souhrn

- Odlišení od předešlé politologie:
 - Obsahové – zaměření na jiná témata a otázky
 - Metodologické – silná snaha o metodologickou propracovanost politologie
- B nebyl jednotným směrem, přesná definice chybí
- Definice spíše toho, čím B nebyl:
 - Dahl - liší se od přístupu, který používá filosof, historik, právník a moralista

Behavioralismus - témata

- Odklon od výzkumu institucí
- Důraz na praktický aspekt mocenských vztahů
- **Typická témata:**
 - Socializace (zapojování jedinců do širších vazeb)
 - Politická kultura (tradice)
 - Zájmové skupiny
 - Volební chování

Behavioralismus - metodologie

- Exaktnost, empirismus, pozitivismus
 - Smith – „*Let the facts, with some help and a receptive audience, speak for themselves*“
- Využití nástrojů z jiných (i přírodních) věd:
 - Dotazníky
 - Rozhovory
 - Obsahová analýza
 - Statistika
 - Matematické modelování

The People's Choice

- Lazarsfeld, Berelson, Gaudet (1944)
- Vliv sociodemografických vlastností (věk, náboženské vyznání, sociální postavení, velikost bydliště) na volební chování
- Erie County (Ohio)
- Panelové šetření – opakovaný výzkum na stejném vzorku

The People's Choice

- **Archetypy voličů amerických stran**
 - Republikán – bohatý protestant na venkově
 - Demokrat – chudý katolík z města
- **Křížící faktory (Cross pressures)**
 - Opožděné rozhodování
 - S nárůstem překřížení klesal zájem o volby ve všeobecnosti
- **Volební kampaň**
 - Vliv na voliče s nižším zájmem o volby
 - Voliči s větším zájmem o výsledek se rozhodují dříve

Kritika behaviorismu

- Od 60. let 20. st.
- Logický následek nástupu a dominance behaviorismu
- Zdroje:
 - Bývalí stoupenci behaviorismu (Easton, Bay)
 - Zastánci normativně-ontologického přístupu (političtí filozofové – Strauss, Voegelin)
 - Přívrženci historicko-dialektického přístupu

Kritika behaviorismu

- **Odtrhnutí od reality**, neschopnost reagovat na novou situaci (1968, Vietnam)
- **Vytýkaný výzkum pro výzkum:**
 - Potřeba obnovy výzkumu pro praxi při zohlednění společenských požadavků
- **Zdánlivá hodnotová neutralita:**
 - Proklamované odmítnutí hodnot má normativní základ
 - Vytýkané preferování konzervativních a liberálních hodnot (koncept politické kultury Almonda a Verby)
 - Potřeba politizace politické vědy

Kritika behavioralismu

- **Političtí filozofové (Strauss):**
 - Podstata politiky nemůže být neutrální
 - Pokud absentuje posuzování podle kritérií typu spravedlivost, tak není možné politice porozumět
- **Klaus von Beyme:**
 - Nepoměr nákladů a výsledků výzkumu
 - Náročnost výzkumu skupin
 - **Rozdíl mezi statistickou a věcnou významností**
 - Zdánlivost hodnotové neutrality

Post-behavioralismus

- Přibližně od 70. let 20. století
- Navázání na behaviorismus a úprava jeho základních východisek
- **Hlavní změny:**
 - Nejen na popis a vysvětlení, ale též předvídání a kontrolu
 - Práce mohou mít i normativní pasáže – je však potřeba striktně je oddělit od empirických částí
 - Nejen základní, ale i aplikovaný výzkum
- Policy analýza, politické poradenství

Teorie racionální volby

- Založená i na myšlenkách behavioralismu
- Ekonomický pohled na politologii a její procesy
- Zájem o motivy aktérů při jednání a rozhodování
- Výzkum jednotlivců, ale i jednotek vyššího řádu (např. politických stran)
- **Individualismus** – sociální události jsou vnímány jako výsledek akcí aktérů

Koncept racionality

- Ústřední prvek přístupů racionální volby
- Racionalita akcí vs. racionalita cílů
- Teorie racionální volby pracuje pouze s **racionalitou akcí**
- Racionalita cílů je pro tento přístup úplně irelevantní

Aktéři

- Racionalita a snaha o maximalizaci vlastního prospěchu (náklady vs. výsledek)
- Chování v politice totožné jako v ekonomických vztazích (osobní prospěch, kalkulace zisků a ztrát)
- Jasná hierarchie preferencí
- Odlišné reakce na nejistotu a riziko

Teorie racionální volby

- Formální teorie
- Práce se zjednodušenou realitou, využívání modelů
- Snaha o vysvětlení a predikci
- Aplikace formalizovaného jazyka (typicky matematika)
- Teorie racionální volby jako optimální standard, se kterým lze poměřovat **reálné akce**

Politicko-ekonomické teorie

- Politické procesy jako tržní vztahy (Downs)
- Teorie sociální volby (Arrow)
- Logika kolektivního jednání (Olson)
- Rozhodování v podmínkách nejistoty (Dahl)

Politické procesy jako tržní vztahy (Downs)

- Ekonomické chování v politice
- **Řídící skupina:**
 - Zájem o udržení při moci, všechny kroky podřízené tomuto cíli jsou racionální
 - Např. přizpůsobování volebního programu voličům
- **Řízená skupina:**
 - Voliči preferují strany, které jim přinesou největší zisk
 - Stranický diferenciál – rozdíl mezi ziskem ze současné a budoucí vlády
- Vysvětlení nárůstu systémů sociálního zabezpečení

Teorie sociální volby

- **K. Arrow** - Sociální volba a individuální hodnota (1951)
- V demokracii není možné dospět k řešení, které by přesně a spravedlivě zohlednilo individuální preference
- Toto platí bez ohledu na rozhodovací mechanismus (poměrný, většinový systém)
- Existující problém – cyklické většiny („Condorcetův paradox“)

Osoba	1. preference	2. preference	3. Preference
A	Auto	Dovolená	Úspory
B	Dovolená	Úspory	Auto
C	Úspory	Auto	Dovolená

1. Auto vs. Dovolená → Auto

2. Auto vs. Úspory → Úspory

3. Úspory vs. Dovolená → Dovolená

Teorie sociální volby

- V kolektivě alespoň třech lidí tak není možné zajistit spravedlivý transfer individuálních preferencí
- Důvod – každá preference může být poražena jinou preferencí
- **Arrowův teorém** (teorém všeobecných možností)
- Tvorba kolektivních rozhodnutí se tak přesouvá do sféry politiky

Rozhodování v podmínkách nejistoty

Seminární práce v kurzu POLb1006

Možnost	Minimum bodů	Maximum bodů
Téma 1	7	18
Téma 2	16	22
Téma 3	4	30

Rozhodování v podmínkách nejistoty

- Dahl
- Volba racionální strategie v prostředí s nedokonalou informací
- Možnosti:
 - Minimax
 - Maximax
 - Největší průměr

Teorie her

- Další oblast, která využívá racionalitu
- Politika chápána jako „hra“, ve které působí (proti)hráči a uplatňují své strategie
- Příklady „her“ – tvorba volební kampaně, koaliční vyjednávání
- Teorie her výrazně přesahuje politologii

Teorie her – základní pojmy

- **Racionalita**
- **Hráči a strategie:**
 - Hráči mají plné informace o krocích soupeře a na základě toho volí své akce
 - Strategické jednání – ovlivněné možnými tahy protihráčů a reaguje na jejich možnosti
- **Tranzitivita**
- **Vztahy mezi hráči:**
 - Konflikt, spolupráce, mix

Typy her

- Hry s nulovým součtem:
 - Dva hráči, **zisk jednoho = ztráta druhého**
 - V politice vzácné, typické v jiných oblastech (tenis)
 - Kritika – výhry a prohry nejsou tak jednoduché
- Hry s nenulovým součtem:
 - Žádný hráč všechno nevyhrává ani neprohrává
 - Mix konfliktu a spolupráce
 - Volby do Senátu ČR
- Herní sady

Příklad z teorie her

- Vězňovo dilema
- Popis:
 - 2 vězni, každý dostane samostatně stejnou nabídku – mlčet nebo přiznat vinu druhého
 - Pokud oba dva budou mlčet → 1 rok
 - Pokud oba dva zradí → 3 roky
 - Pokud jeden zradí a druhý ne → ten co zradil jde na svobodu, druhý 10 let

	Sam mlčí	Sam zradí Toma
Tom mlčí	Tom i Sam: 1 rok	Tom: 10 let Sam: svoboda
Tom zradí Sama	Tom: svoboda Sam: 10 let	Tom i Sam: 3 roky

- Výsledek při dané situaci → **racionální je zradit**

Teorie koalic

- Navazuje na teorii her
- Přítomnost **alespoň 3 hráčů**
- Okolnosti vytváření vlád v parlamentních systémech
- **Dvě tradice:**
 - Americká (propojenost s teorií her)
 - Evropská

Americká tradice (office seeking)

- W. Riker
- Faktory hodnoty koalice:
 - Účinnost – schopnost zajistit většinu
 - Zisk strany v koalici – počet postů
- Nejvýhodnější – minimální vítězná koalice
- Všechny ostatní varianty chápány jako deviantní

Evropská tradice (policy seeking)

- Pracuje i s hůře zkoumatelnými jevy
- Analyzované faktory:
 - Politická kultura
 - Tradice (předešlé spojení)
 - Vnitrostranická jednání
- Práce s prvky, které americký koncept racionality nemůže postihnout

Rozdělení mandátů (N = 200)

24	74	20	19	63
A	B	C	D	E

- ABC (118), ABD (117), ACE (107), ADE (106), BCD (113), CDE (102), **BE (137)**
- Byla by to ve smyslu racionality americké tradice pro B, resp. E **nejvýhodnější** minimální vítězná koalice?

Kritika

- Přeceňování ekonomického konceptu racionality
- Přílišné zjednodušení a málo realistická představa
- Přílišný formalismus
- Sociologové:
 - Sociální aktéři nejsou to samé jako individua
 - Lidé nejsou izolované sociální atomy

Tversky a Kahneman (1981)

- Epidemie (600 očekávaných obětí)
- 1. výběr:
 - Lék A – 200 lidí se zachrání (72)
 - Lék B – $\frac{1}{3}$ pravděpodobnost, že se zachrání 600 lidí a $\frac{2}{3}$ pravděpodobnost, že se nezachrání nikdo (28)
- 2. výběr:
 - Lék A – 400 lidí zemře (22)
 - Lék B – $\frac{1}{3}$ pravděpodobnost, že nezemře nikdo a $\frac{2}{3}$ pravděpodobnost, že zemře 600 lidí (78)

Neoinstitucionalismus

- Postupná obnova zájmu o instituce od 80. let 20. století
- Odmítá odsouvání role politických institucí do pozadí
- Instituce nejsou podle něj pouze „místem“, kde dochází k agregaci individuálního chování
- Naopak jsou chápány jako **samostatný politický aktér**, který ovlivňuje politické chování
- Impulzy – např. změna podstaty welfare state, přeměny ve střední a východní Evropě po 1989, evropská integrace

Neoinstitucionalismus

- Neoinstitucionalismus ≠ tradiční I v novější době
- Obsahová i teoretická odlišnost
 - Propracovanější teoretický základ
 - Určitá otevřenost k utvoření systematické teorie
- Nadále důraz dávaný na empirickou stránku:
 - „*Our goal is to understand the world, not to win a hollow victory among theories*“ (Koremenos et al., 2003)

Neoinstitucionalismus - změny

- Posun od:

1. Organizací k pravidlům
2. Formální k neformální koncepci institucí
3. Statické k dynamické koncepci institucí
4. Hodnotícího k nehodnotícímu přístupu
5. Holistické k disagregované koncepci institucí
6. Nezávislosti k zakotvenosti institucí

Od organizací k pravidlům

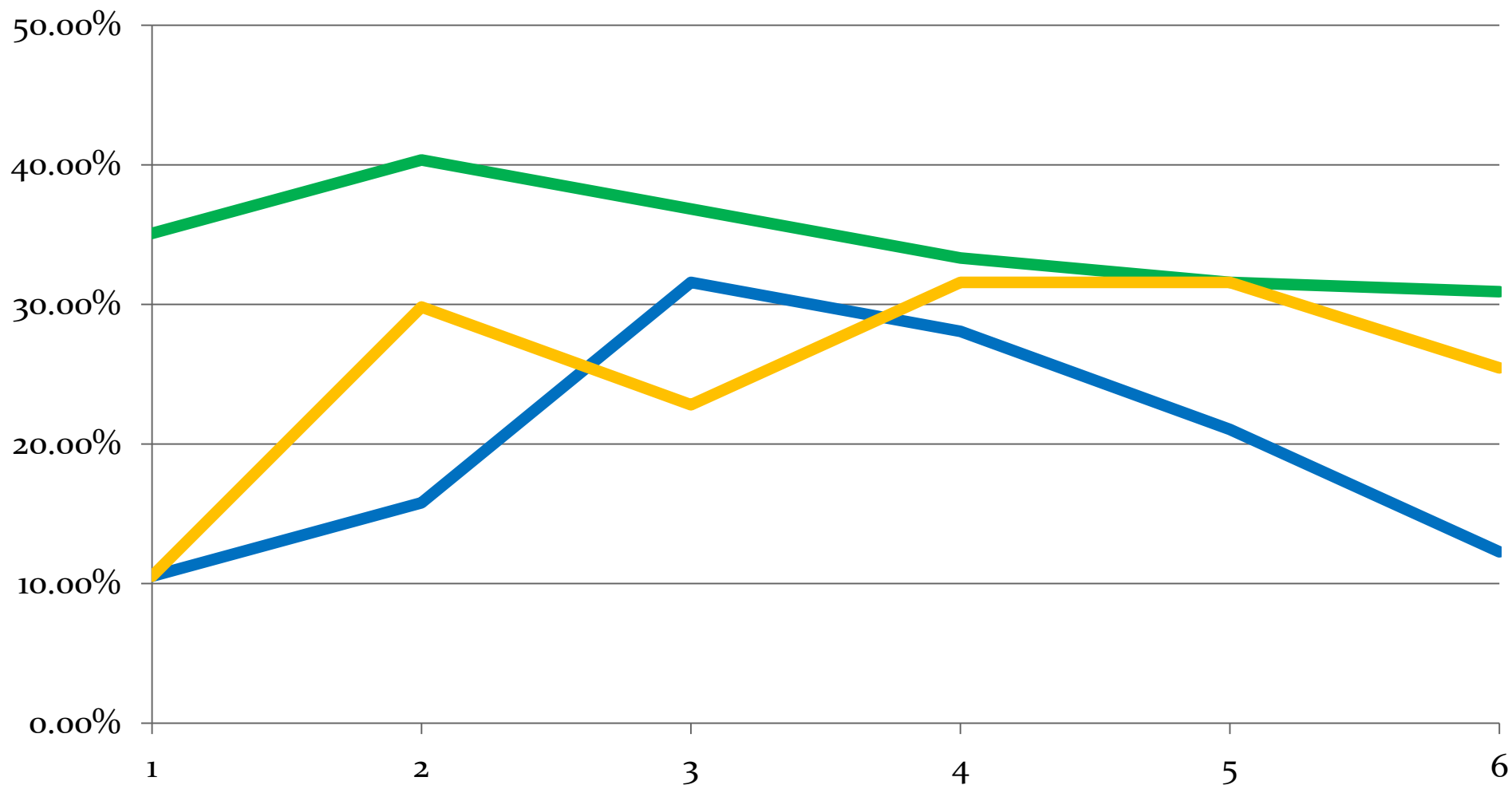
- Tradiční institucionalismus:
 - Instituce = Organizace
- Neoinstitucionalismus je chápáno mnohem širě
- Instituce jako souhrn pravidel, které provázejí a ovlivňují chování politických aktérů
- Např. předmětem výzkumu už není vláda jako orgán, ale její rozhodovací proces

Od formální k neformální koncepci I

- Tradiční institucionalismus kladl důraz hlavně na formální kompetence
- Neoinstitucionalismus bere do úvahy i neformální pravidla
- Neformální pravidla:
 - Doplněk, ekvivalent, případně až modifikátor formálních pravidel
 - Větší náročnost na výzkum
- Příklad – Senatorial courtesy v USA

Zastoupení žen na kand. listinách (PS 2010)

SZ ODS ČSSD

Od statické k dynamické koncepci I

- Instituce už nejsou chápány jako stabilní, ale naopak jako dynamické a proměnlivé „ostrovky“ s nedokonalou a dočasnou organizací (March a Olsen)
- Instituce ne jako „věci“, ale jako „procesy“
- Výzkum zaměřený na vznik a změnu institucí a motivy a zdroje těchto procesů

Od hodnotícího k nehodnotícímu přístupu

- Silný odklon od hledání „dobré vlády“ a preferování konkrétního „dobrého“ nastavení institucí
- Neoinstitucionalismus namísto toho zkoumá, jak instituce formují a ovlivňují společenské hodnoty

Od holismu k disagregovanému konceptu I

- Tradiční institucionalismus - důraz na systémy vlády jako celky
- Neoinstitucionalismus zkoumá převážně **komponenty**
- Daňová politika, rozhodování vlády, volební systémy, dohadovací mechanismy
- Instituce v tomto pojetí netvoří jeden celek
- Příklad – analýza volebního systému ve vztahu k tomu, jak umožňuje zahrnutí, resp. vyloučení konkrétních aktérů

Co je vlastně *instituce*?

- Neoinstitucionalismus chápe instituce velmi široce
- Ústupem od rovnosti mezi institucemi a organizacemi se pojem multiplikoval – pravidla, tradice, zvyklosti, úzus
- Rothstein – *pokud instituce znamená všechno, tak neznámá nic*

Co je vlastně *institute*?

- Možné řešení – **standardní operační procedury** (Hall):
 - Specifická pravidla chování, o kterých existuje všeobecné povědomí a jsou akceptována jako pravidla hry
 - Pro každý systém se liší, zahrnují i neformální pravidla
 - Jsou odlišná od individuálních návyků
 - Nejsou to všechno nová pravidla, je potřebný určitý čas pro jejich etablování
- Např. proces sestavení vlády a jeho komponenty

Příklady výzkumů

- **Volební systémy** a jejich vliv na ochotu postkomunistických států uskutečňovat ekonomické reformy (Bagashka 2012)
- Vliv **výběru kandidátů** na následné chování a „kvalitu“ poslanců (Sheafer a Tzionit 2006; Siavelis a Morgenstern 2008)